

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ: ПИТАННЯ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ

HUMAN RIGHTS FOR LIFE: DOCTRINAL INTERPRETATION QUESTIONS

Громовчук М.В.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Рогач І. (Roháč I.),

*кандидат юридичних наук, адвокат
(Словацька Республіка)*

У статті розкрито особливості нормативно-правового закріплення права людини на життя. Автори звертають увагу на положення рішень Конституційного Суду України, що здійснюють тлумачення права людини на життя.

Ключові слова: права людини, свободи людини, рішення КСУ, кримінально-правові відносини.

В статье раскрыты особенности нормативно-правового закрепления права человека на жизнь. Авторы обращают внимание на положение решений Конституционного Суда Украины, осуществляющих толкования права человека на жизнь.

Ключевые слова: права человека, свободы человека, решение КСУ, уголовно-правовые отношения.

The article reveals the peculiarities of the normative and legal consolidation of the human right to life. The authors pay attention to the provisions of the decisions of the Constitutional Court of Ukraine that carry out the interpretation of the human right to life.

Key words: human rights, human rights, decisions of the CCU, criminal-legal relations.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Життя людини виступає об'єктом правової охорони, оскільки саме держава має створювати механізми, які б максимально захищали життя від будь-яких посягань.

Життя є найбільшим і найважливішим із соціальних та правових благ особистості. Н. Матузов зазначає: «Право на життя – перше фундаментальне природне право людини, без якого всі інші права втрачають сенс» [2, с. 26]. Погоджуючись із зазначеною думкою С. Черниченко стверджує: «Без забезпечення права на життя стає безглуздом ставлення питання про дотримання інших прав і свобод» [3, с. 16].

Стан опрацювання. Право людини на життя є досить важливим для того, щоб привернути увагу вчених. Такий аспект права на життя, як смертна кара, відображено в роботах А. Мезяєва, А. Малько, А. Нікіфорова, В. Карташкіна, Б. Тузмухамедова, Т. Фоміченко та інших вчених. Міжнародно-правовому аспекту права на життя присвячені роботи А. Абашидзе, Ю. Антоняна, Б. Ашавського, М. Бірюкова, Г. Вельямінова, С. Єгорова, Б. Зименко, А. Капустіна, А. Ковальова, А. Колодкіна, В. Котляра, А. Моїсєєва, І. Лукашук, Є. Ляхова, Н. Матузова, Ю. Ромашова, Ю. Рибаківа, О. Хлестова, С. Черниченко. У сучасній українській науці окремим аспектам права на життя присвячували свої праці такі вчені, як М. Буроменський, В. Євінгов, В. Денисов, Л. Заблоцька та ін.

Метою статті є розкриття особливостей нормативно-правового закріплення права людини на життя.

Виклад основного матеріалу. Норми Кримінального кодексу України (далі – КК України) [4] від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями) не містять положень щодо обов'язковості врахування рішень та правових позицій Конституційного Суду України під час розгляду кримінальних справ. Натомість, ч. 1 ст. 3 КК України зазначає: законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальною визначених принципах і нормах міжнародного права.

Одним із найважливіших рішень у практиці діяльності Конституційного Суду України для сфери кримінальних правовідносин є Рішення від 29 грудня 1999 р. № 11-рп/99, більш відоме як Рішення про смертну кару. Зокрема, у резолютивній частині рішення Суд вирішив, що положення ст. 24 Загальної частини та положення статей Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають смертну кару як різновид покарання, визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) [5]. Згадане рішення N 11-рп/99 не тільки вплинуло на кримінальні правовідносини, а й загалом на статус України як держави, яка рухається у напрямі визнання та впровадження ідей гуманізму.

Із цього приводу важливо звернути увагу на правове обґрунтування та позиції Конституційного Суду України, зазначені у вищевказаному рішенні.

Отже, Суд наголошує, що Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність,

недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3).

Тлумачення положень ч. 1–2 ст. 27 Конституції України в контексті всіх положень Конституції України як єдиного цілісного документа дає підстави стверджувати, що вони не припускають смертної кари як різновиду покарання. На користь такого висновку свідчить тенденція практики застосування Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., ратифікованої Верховною Радою України (Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. зі змінами, внесеними Законом України від 24 березня 1999 р., зокрема положень ст. 3 Конвенції [6].

Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (ч. 1 ст. 27), невідчужуваним та непорушним (ст. 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою.

Конституція України проголошує, що конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (ч. 2 ст. 22), що забороняється внесення будь-яких змін до Конституції України, якщо вони передбачають скасування прав і свобод людини і громадянина (ч. 1 ст. 157). Не допускається також звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод, зокрема невід'ємного права людини на життя, в разі прийняття нових або внесення змін до чинних законів (ч. 3 ст. 22).

Отже, за своїм змістом положення ч. 2 ст. 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед, право людини на життя, а з іншого, – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже, і права людини на життя. З огляду на положення ч. 2 ст. 8 Конституції України, норма ч. 2 ст. 22 має враховуватись під час прийняття законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як різновиду покарання, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України.

Тому відповідні положення Кримінального кодексу України, які передбачають застосування смертної кари, суперечать зазначеним вище положенням Конституції України.

Відповідно до ст. 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Конституція України, закріплюючи невід'ємне право на життя кожної людини (ч. 1 ст. 27) і гарантуючи це право від скасування (ч. 2 ст. 22), закріплює водночас положення про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ч. 3 ст. 27). Відповідно до положення ч. 5 ст. 55 Конституції України,

кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Конституція України не містить будь-яких положень про можливість застосування смертної кари як винятку з положення ч. 1 ст. 27 Конституції України про невід'ємне право на життя кожної людини. Таким чином, смертну кару як різновид покарання, передбачений у відповідних положеннях Кримінального кодексу України, не можна вважати винятком із невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України. Положення Кримінального кодексу України щодо застосування смертної кари як різновиду покарання мають розглядатись як не передбачені Конституцією України обмеження невід'ємного права на життя кожної людини і мають бути визнані такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними).

Розкриваючи зміст невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у ч. 1 ст. 27 Конституції України, треба враховувати і невідповідність смертної кари цілям покарання та можливість судової помилки, коли виконання судового вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, унеможливує виправлення її наслідків, що не узгоджується з конституційними гарантіями захисту прав і свобод людини і громадянина (ст. 55 Конституції України).

Зважаючи на те, що Україна є соціальною, демократичною і правовою державою (ст. 1 Конституції України), в якій життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), смертна кара як різновид покарання має розглядатись як така, що не узгоджується з зазначеними положеннями Конституції України.

Що стосується положення ст. 25 Кримінального кодексу України щодо заміни смертної кари іншим видом покарання, це питання підлягає вирішенню у законодавчому порядку (п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Аргументи, які наводить у своєму Рішенні про смертну кару Конституційний Суд України, є прикладом можливостей Суду використовувати надбання усіх можливих джерел (правової доктрини, політико-правових уявлень, принципів побудови сучасного світу, міжнародно-правових документів, моральних засад тощо) з метою обґрунтування свого рішення.

У практичній діяльності судів загальної юрисдикції дане Рішення № 11-рп/99 та його правові позиції використовуються і нині. Про це свідчить, зокрема, й ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 березня 2016 р. [7].

У кримінальних справах про перегляд за нововиявленими обставинами засуджені та їх представники використовують Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/99 як аргументи про можливість перегляду рішень про засудження, що знаходить своє вираження і в мотивувальних частинах рішень судів загальної юрисдикції, зокрема, серед актів вищих судових інстанцій можна загадати ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від

24 липня 2015 р. [8], ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 14 квітня 2015 р. [9], ухвалу Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 р. [10].

У цій категорії справ, зокрема, вказаних в ухвалі Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 р., попередньо засуджені до довічного позбавлення волі, особи звертаються до апеляційних судів із заявою про перегляд вироку за нововиявленими обставинами, в якій порушують питання про заміну призначеного покарання на позбавлення волі на певний строк. В обґрунтування наведеного зазначають, що на момент вчинення злочину у 1999 р. санкція ст. 93 КК України (1960 р.) передбачала альтернативні покарання у виді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років або смертної кари, Рішенням Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. положення санкцій Особливої частини КК України (1960 р.), що передбачали смертну кару як різновид покарання, визнано неконституційними, а покарання у вигляді довічного позбавлення волі було встановлено лише на підставі Закону України від 22 лютого 2000 р. № 1483-III, який

набрав чинності 4 квітня 2000 р. На думку засудженого, щодо нього підлягало застосуванню лише покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 15 років як таке, що передбачалося санкцією ст. 93 КК України (1960 р.) станом на 31 березня 2000 р., тобто на день постановлення вироку.

Висновки. Таким чином, вважаємо, незважаючи на суперечність стану розуміння науковою доктриною конституційного права поняття «правові позиції Конституційного Суду України», вони відіграють значну роль у становленні та утвердженні верховенства права і правильного праворозуміння з метою захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Послідовність правових позицій Конституційного Суду України є важливою ознакою забезпечення дії принципів дії органу конституційної юрисдикції та принципів, утверджених Конституцією України, зокрема, в необхідності забезпечення єдиного праворозуміння та методологічних засад обґрунтування прийняття рішення у тій чи іншій справі, особливо у сфері роботи судів загальної юрисдикції. Аналіз нормотворчої діяльності рішень КСУ дає підставу говорити про те, що КСУ у своїх рішеннях аналізує лише ознаки та елементи конституційного права людини на життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Матузов Н.И. Право на жизнь в свете российских и международных стандартов / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1998. – № 1. – С. 25–31.
3. Черниченко С.В. Еще раз о международной правосубъектности индивида / С.В. Черниченко // Московский журнал международного права. – 2005. – № 4. – С. 16–26.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
5. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.
6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. зі змінами, внесеними Законом України від 24 березня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 17 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56552340>.
8. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 24 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47465255>.
9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 14 квітня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43626016>.
10. Ухвала Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних та кримінальних справ від 13 листопада 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42766411>.
11. Моткова О.Д. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини / О.Д. Моткова // Вісник Конституційного суду України. – 2015. – № 1. – С. 49–59.
12. Byelov D.M. Ochrana ľudských a občianskych práv a slobôd advokácie na Ukrajine / D.M. Byelov // L'UDSKÉ PRÁVA VČERA A DNES PŮVOD A VÝZNAM L'UDSKÝCH PRÁV A ICH OCHRANA V PRÁVNEJ TEÓRII I PRAXI : Medzinárodná vedecká konferencia „Banskobystrická škola právnych dejín“ 3. ročník (Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta BANSKÁ BYSTRICA, 15–16 marca 2017). – S. 15–19.
13. Белов Д.М. Система міжнародної кримінальної юстиції та захист основоположних прав людини: окремі аспекти // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 17–18 лютого 2017 р. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2017. – С. 201–208.
14. Byelov D.M. Enforcement of the constitutional right of the individual to information in social networks / D.M. Byelov // Конституційно-правові академічні студії. – 2017. – № 1. – С. 7–11.
15. Белов Д.М., Жежихова М. Роль та місце інституту адвокатури в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина / Д.М. Белов, М. Жежихова // Visegrad Journal on Human Rights: Vedecký časopis Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy. – 2016. – № 5/1. – С. 19–26.
16. Громовчук М.В. Конституційно-правове закріплення евтаназії в зарубіжних країнах / М.В. Громовчук // Конституційно-правові академічні студії. – 2016. – № 2. – С. 32–38.
17. Громовчук М.В. Конституційна система захисту прав і свобод людини та громадянина: питання теорії / М.В. Громовчук // Конституційно-правові академічні студії. – 2017. – № 1. – С. 18–26.
18. Громовчук М.В. Евтаназія в зарубіжних країнах: окремі питання конституційно-правового закріплення / М.В. Громовчук // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин: питання взаємодії Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 квітня 2017 року, м. Ужгород). – С. 15–21.